
L'ARXIU PATRIMONIAL MARTÍ D'ARDENYA

MONTSERRAT SANMARTÍ ROSET
Universitat Rovira i Virgili

RESUM

En aquest article es fa un seguiment d'una família determinada, els Martí d'Ardenya, a través del seu arxiu patrimonial. Aquesta família, de la qual es tenen les primeres referències històriques cap a finals del segle xv, a Tamarit, acumulà un important patrimoni format per terres, censals, negocis diversos i altres béns que quedà reflectit en aquest fons. Dels cent vuitanta pergamins, el més antic és del segle xiv; pel que fa a la documentació en paper, aquesta arriba a mitjan segle xx, però aquest treball es queda al final de la primera meitat del segle xix. S'analitza aquest fons i se'l relaciona amb els hereus, els seus casaments, les seves compres, les seves vendes i altres negocis, com ara el de mercadejar, primer per un àmbit geogràfic restringit —costa catalana i Regne de València—, fins a arribar a diverses poblacions d'Amèrica. Caldrà esbrinar el perquè de l'acumulació de tanta documentació i tan variada —llibres majors, llibres de comptabilitat, llibres de família, llibres de censals, documentació notarial, notes, herbaris, etc.— i l'interès per la seva conservació. Aquest arxiu està dipositat a l'Ajuntament d'Altafulla i part del seu fons s'ha digitalitzat.

PARAULES CLAU

Història, segle XVIII, documentació, arxiu patrimonial, Catalunya, Camp de Tarragona.

ABSTRACT

This article aims to follow the generations of the family Martí d'Ardenya through a study of their family archives. The first historical references of the family date from the end of the 15th century in Tamarit and offer documentary evidence of an inherited legacy of land, censal rolls, commerce and other property. There are 180 parchment documents in all, the earliest one dating from the 14th century, followed by documents in paper which cover a period leading up to the mid 20th century. This study, however, will close with the 1850s with a description of the heirs, their marriages, purchases and sales and other business transactions. One notable example is the description of family trade along the Catalan coast and the Kingdom of Valencia, eventually reaching various towns in the American continent. It is important to point out the reasons for accumulating such a valuable archive of documents throughout the ages. Important main books, accounting books, family records, censal rolls, affidavits, bills, invoices, and herbariums make up this family archive which has been carefully preserved and is now deposited in the town hall of Altafulla, where some of the documents are being technologically reproduced.

KEY WORDS

History, 18th century, family archive, archival document, Catalunya, Camp de Tarragona.

INTRODUCCIÓ

La intenció d'aquest article és fer l'anàlisi de l'arxiu patrimonial d'una família determinada, els Martí d'Ardenya. Aquesta família, de la qual es tenen les primeres referències històriques cap a principi del segle xv, acumulà un important patrimoni format per terres, masos, censals, negocis diversos i altres béns que quedà reflectit en aquest fons.¹ El document més antic és del segle xiv i la documentació en paper arriba a mitjan segle xx. Nosaltres veurem la generada fins a la primera meitat del segle xix i mirarem de comentar aquest fons. Intentarem esbrinar el perquè de la documentació i la relacionarem amb els hereus, els seus casaments i negocis. En alguns casos, però, haurem d'acceptar, en no poder establir la relació d'un document amb els béns de la dita casa, la nota que hi trobem escrita al dors: «Fa a saber per quin títol especta a Martí».

HISTÒRIA DE LA FAMÍLIA MARTÍ

Les primeres notícies de la família Martí són de principis del segle xv. Apareixen ja com a propietaris de terres del mas Vell, a Tamarit.²

Seguir aquesta família durant l'època medieval i el segle xvi és una tasca difícil per diverses raons:

1. Pel que fa a arxius familiars o patrimonials, vegeu Josep FERNÁNDEZ TRABAL (1991), «Els arxius familiars i patrimonials. Problemàtica, caracterització i metodologia», *Revista Lligall*, núm. 4, p. 95-114; Pere GIRE, J. MATAS i S. SOLER (2002), *Els arxius patrimonials*, Girona, CCG Edicions, col·l. «Biblioteca d'Història Rural», sèrie «Fonts», núm. 2, 127 p.; Olga GALLEGÓ (1993), *Manual de archivos familiares*, Madrid, Asociación Española de Archiveros, Bibliotecarios, Museólogos y Documentalistas (ANABAD), 109 p.; M. Paz MARTÍN-POZUELO (1996), *La construcción teórica en archivística: el principio de procedencia*, Madrid, Universidad Carlos III; Pere PUIG i USTRELL (1995), *Els pergamins documentals*, Barcelona, Generalitat de Catalunya (Departament de Cultura), 201 p.; X. TORRES (2000), *Els llibres de família de pagès. Memòries de pagès, memòries de mas (segles xvi-xviii)*, Girona, CCG Edicions, col·l. «Biblioteca d'Història Rural», sèrie «Fonts», núm. 1, 134 p.; Miquel HERAS DE PUIG (ed. facsímil 2001), *Biografía o explicación de l'arbre genealògic de la descendència de Casa Heras de Adri (1350-1850)* [Girona, 1857], estudi introductor de Mònica Bosch i Llorenç Ferrer, Girona, CCG Edicions, col·l. «Biblioteca d'Història Rural», sèrie «Documents», núm. 1, 240 p.; M. SORONELLAS MASDEU (2006), *Pagesos en un món de canvi: Família i associacions agràries*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, 272 p.; Carme SANMARTÍ ROSET (1995), *La pagesia benestant al Bages: El mas Sanmartí*, Manresa, Caixa Manresa, 265 p.

2. Per tenir una informació més detallada sobre la família Martí, vegeu S.-J. ROVIRA i GÓMEZ (1999a), *Els Martí: De pagesos benestants i mercaders a nobles del Principat de Catalunya*, col·l. «L'Oli-verot», núm. 10, Centre d'Estudis Altafullencs, 66 p.; S.-J. ROVIRA i GÓMEZ (2000), *Rics i poderosos, però no tant: La noblesa de Tarragona i comarca al segle xviii*, Tarragona, Publicacions del Cercle d'Estudis Guillem Oliver del Camp de Tarragona, p. 127-139; S.-J. ROVIRA i GÓMEZ (2003), *Vells i nous (Els nobles de Tarragona al segle xvii)*, Altafulla, Centre d'Estudis Altafullencs, 215 p.; Antoni QUINTANA MARÍ (1935), «Antoni de Martí i Franquès (1750-1832). Memòries originals. Estudi biogràfic i documental», *Memòries de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona*, vol. xxiv (dedicat al Centenari d'Antoni Martí Franquès), tercera època, Barcelona, Nebots de López i Cia. Impressors.

1. Perquè el cognom Martí és bastant corrent.

2. Perquè hi ha força documentació notarial i parroquial de Tamarit. Es conserven protocols des del 1332 fins al 1740 a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, però molts dels llibres estan en mal estat de conservació. Es conserven els llibres de baptismes, des del 1577 fins al 1643; de matrimonis, des del 1577 fins al 1668; de confirmacions, des del 1608 al 1630, i d'òbits, des del 1518 fins al 1668.

3. Perquè el problema de la semblança de noms i cognoms, el desconeixement dels cognoms de les dones i els molts casaments que es van produir entre parents fan difícil distingir unes famílies de les altres. Cal contrastar la documentació dels arxius amb la pròpia, la guardada a casa seva. S'entén que tots els Martí que surten esmentats en els pergamins o en els llibres majors del fons estudiat són d'aquesta família. Cal afegir que alguns dels béns carregats o comprats pels primers Martí es poden anar resseguint a través de la documentació, i això confirma que és pertinent considerar-los propis.

FIGURA 1. Mas Vell.

De la documentació conservada es desprèn que, a més dels hereus que nasqueren a Tamarit, altres ho feren a Ardenya durant el segle XVIII, on tingueren cases, terres i altres béns. I a partir d'aquest moment foren coneguts com els Martí d'Ardenya. El seu lloc habitual de residència varià segons les èpoques: la Casa Gran d'Altafulla, dins la vila closa, era casa seva, però Tarragona fou un dels llocs escollits i predilectes. L'actual Museu d'Art Modern era la seva casa a la ciutat.

FIGURA 2. Casa Gran.

Els Martí aconseguiren ampliar la seva fortuna per tres vies diferents:

1. Saber administrar els seus béns amb gran eficàcia i els van invertir d'aquesta manera:

- A comprar noves terres o altres béns immobles així que podien esmerçar-hi els beneficis.
- En censals. És notable la quantitat de documentació que aporta aquest aspecte. Són abundants les notes, els inventaris, les àpoques i les vendes a carta de gràcia, entre d'altres, conservats en el fons.
- En negocis marítims, perquè de molt aviat formaren societats per mercadejar per mar i perquè emparentaren i heretaren empreses completament organit-

zades que sumaren a les seves. Primer, a petita escala, després per Europa, per acabar comerciant amb Amèrica juntament amb altres socis.³

- En empreses tèxtils, juntament amb altres famílies del Camp de Tarragona, Barcelona i Manresa, entre d'altres.
- En magatzems i botigues als ports de Tarragona i Barcelona.

2. Feren casaments molts bons, que aportaren grans quantitats de béns immobles i censals. Dels molts casaments que es feren al llarg de la història de la família, n'hi hagué alguns que es realitzaren amb pubilles:

- Maria Cosidor, del mas Cosidor; pubilla que es casà el 1664 amb Jaume Martí Bellver. Fou hereva també de la seva àvia Elies.
- Maria Valls Manyer, d'Ardenya; pubilla que es casà el 1708 amb Jaume Martí Cosidor.
- Maria Franquès i Gatell, d'Altafulla, pubilla que es casà el 1749 amb Anton Martí Gatell. També heretà els béns de la seva germana Francesca, casada amb Joan Kies i Guasch; no tingué descendència.
- Isabel Mora i Franquès, de Valls, pubilla que es casà el 1773 amb Antoni Martí Franquès. Isabel Mora també fou hereva dels béns d'una àvia seva.

3. Alguns cabalers, que saberen aprofitar bé les llegendàries rebudes, no tingueren descendència. Pels seus testaments o perquè es tractava, en algun cas, de béns gravats, retornaren les llegendàries augmentades als hereus Martí.

Com a exemple de l'increment de fortuna, Anton Martí Franquès dotà les seves filles amb 20.000 lliures a principi del segle XIX, quan a mitjan segle XVII el dot de les primeres filles de Ramon Franquès era de 450 lliures.

3. S.-J. ROVIRA I GÓMEZ (1993), *La gent de mar d'Altafulla*, Altafulla, Centre d'Estudis d'Altafulla, 149 p. S.-J. ROVIRA I GÓMEZ (1997), *Altafulla siscentista. La vida en una vila del Baix Gaià al segle XVII*, Altafulla, Centre d'Estudis d'Altafulla, p. 74-86; S.-J. ROVIRA I GÓMEZ (1978), «Los comerciantes de Altafulla (segunda mitad del siglo XVIII)», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 2 (1978), p. 15-27; S.-J. ROVIRA I GÓMEZ (1980), «Activitats econòmiques dels altafullencs del segle XVIII», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 4 (1980), p. 61-81; Sanç CAPDEVILA (1979), «Documents. La Torre de la Mora», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 3 (1979), p. 85-89; Sanç CAPDEVILA (1980), «El comerç marítim a Tarragona», *Treballs Històrics de Mn. Sanç Capdevila i Felip (1883-1932)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, col·l. «Els llibres de la Medusa», p. 21-24; Joan MATEU BALLESTER (1985), «Consideracions entorn a la gent de mar setcentista d'Altafulla», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 9 (1985), p. 75-79. Per a més notícies sobre la gent d'Altafulla dedicada a la mar, vegeu: Rafael CATALÀ i Valentí GUAL VILÀ (1994), «La base fiscal per al sosteniment de la Guerra Gran. El cas del Baix Gaià», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 18 (1994), p. 57-91; Luis NAVARRO MIRALLES (1981), «Altafulla a través de su catastro de 1757», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 5 (1981), p. 27-63; R. CASADEVALL (1982), «L'Ajuntament d'Altafulla durant el segle el segle XVIII (1718-1800)», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 6 (1982), p. 13-46.

HISTÒRIA DE L'ARXIU

L'arxiu dels Martí és, evidentment, de la família; és aquesta família la que el va generar i, alhora, la que el va guardar. A final del segle XVII començaren a enregistrar els documents en els diferents llibres majors, i la majoria dels llibres de comptes són del segle XVIII. Això féu que els papers fossin guardats, segons els temes, en diversos lligalls, i així és com ens han arribat classificats.

L'any 1809, els francesos envaïren la casa que els Martí tenien al carrer Santa Anna, a Tarragona, on en aquell moment vivia Anton Martí Franquès, i destrossaren part dels arxius —documentació familiar i científica— que tenien, de la biblioteca i del laboratori. Segons Antoni Quintana Marí, l'any 1935, el fons estava dins d'uns sacs al garatge d'aquesta casa, anomenada *El Castellet*. Quan va començar la Guerra Civil (1936-1939), aconseguí que la Comissió del Patrimoni Artístic li encarregués salvar aquesta documentació. Ell mateix va portar la que va poder salvar, també amb part de la biblioteca familiar, al Palau Arquebisbal, al costat de la catedral. Allí, mossèn Batlle la guardà en una habitació destinada exclusivament a aquest fons. Al final de la guerra, la família Martí recuperà l'arxiu.

L'any 1984 el fons fou dipositat, juntament amb la biblioteca, a l'Ajuntament de Tarragona i fou guardat a l'edifici de l'Ajuntament Vell.⁴

El 1996, l'actual propietari diposità el fons, l'arxiu i la biblioteca al nou Ajuntament d'Altafulla. Els pergamins estan catalogats, restaurats i digitalitzats, i una petita part de la documentació sobre paper ha estat inventariada.

Abans que cap altra cosa, cal dir que, com passa en la major part dels arxius patrimonials, és fàcil detectar aquells hereus que tingueren interès en la seva documentació: els seus llibres majors, els llibres de comptabilitat, els pergamins i els documents sobre paper apareixen repetidament controlats i anotats, segurament per poder, amb una ràpida ullada, trobar aquella nota explicativa o aquell document que podia interessar en un moment determinat.

Després de mirar el fons, la documentació l'hem agrupada en quatre parts, les quals es descriuen a continuació:

- I. Documentació patrimonial: els llibres majors.
- II. Documentació comptable.
- III. Documentació judicial.
- IV. Documentació en pergamí.

4. Antoni QUINTANA MARÍ (1992), «Epistolari d'Anton Martí Franquès i d'alguns dels seus contemporanis (1780-1783)», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 16 (1982), p. 51-121.

I. *La documentació patrimonial: els llibres majors*⁵

Es conserven cinc llibres on els propietaris anotaren en diferents èpoques allò que cregueren més interessant respecte a la seva família i el patrimoni.

El més antic és el *Llibre aont se trobaran asentades totes les notes de les rendes y successions, compres y demás memòries de la casa y béns de Jaume Martí de Tamarit tant per Martins com per lo mas Cosidor, del mas del Mèdol, vuy Alias, vint y sinch de abril de l'any 1697*. Correspon a Jaume Martí Cosidor, que afegí una nota al títol amb aquest contingut: «Comensant en foli 13 compres y memòries de la casa Martí de Tamarit, Cusidor y Elias del Mas del Mèdol. Dit foli 13 comensa la sucesió de la Casa de Elias del Mèdol, Cosidó y Jaume Martí de Tamarit y en avall las compres sensals y demás de ditas casas». En aquest llibre anotà, a més dels béns heretats del seu pare, Jaume Martí Bellver, totes les terres i els masos que aportà la seva mare, Maria Cosidor i Magrinyà, pubilla; és a dir, anotà els béns del pare d'aquesta, Joan Cosidor, i els de la seva besàvia, Margarida Elies, també pubilla. En unir-se les cases Elies i Cosidor es creà un extens patrimoni format per terres amb masos, hortes, censos i altres béns que passà gairebé íntegrament a Maria Cosidor. Jaume Martí Cosidor es casà tres vegades: la primera vegada amb Teresa Gatell, la segona amb Paula Gendre Virgili, i la tercera amb Maria Valls i Manyer.

FIGURA 3. Mas del Mèdol.

5. M. BOSCH i P. GIFRE (1998), «Els llibres mestres dels arxius patrimonials. Una font per a l'estudi de les estratègies patrimonials», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 12, p. 155-182.

FIGURA 4. Mas Cosidor.

El seu fill, Anton Martí Valls, adjuntà a la coberta del llibre: «En lo present llibre Major de la Casa de Jaume Martí de Tamarit se continuan algunas notícias de la casa de Anton Valls, Anton Martí Valls, Anton Martí y Gatell y alguna que pot corresponder a la Casa de Franquès com són testaments, capítols matrimoniales, creacions de censals, compras y altres notícias que són de veurer foliadas en la lletra A o folis següents: Capítols, desposoris, testaments y òbits, foli 40; Privilegis de noblesa de la Casa Martí, foli 44; Genealogia y armas de dita Casa;⁶ Compras fetas per Anton Martí Gatell, foli 60; Creació de censals, empenyos y algunas vendas fetas per Anton Martí Gatell, foli 70; Compras en lo terme de la vila de Riudoms fetas per Anton Martí Gatell, foli 160».

El llibre continua amb una sèrie de genealogies per acreditar els drets de la seva segona dona, Paula Gendre, sobre les almoines d'unes fundacions, vuit en total, instituídes segles enrere, alguna de les quals es remunta a onze generacions.

Al final del llibre, hi ha l'índex dels censataris, des de Jaume Martí Cosidor fins a Anton Martí Franquès. Quant als documents assentats en aquest llibre, especialment els generats per Jaume Martí, tenen al marge la signatura que es troba al pergami o paper de l'original. La majoria s'han pogut localitzar en el fons familiar.

6. Les pàgines on hauria d'anar la «Genealogia y armas de dita casa» són en blanc.

Per ordre cronològic, el llibre següent correspon a Bernat Martí Bellver, fradris-tern, fill de Joan Martí, oncle de Jaume Martí Cosidor: *Llibre de notas de la casa de Bernat Martí de Tamarit abitant en Altafulla. 1700.*

El llibre comença amb un índex on s'inclouen els censataris. A partir de l'última lletra, estan inscrits els assentaments de la documentació notarial i el seguiment de cada pagament. Al marge, hi sol haver la signatura del document. Entre aquests assentaments, n'hi ha dos o tres escrits amb lletra major i més clara: són la notícia de la compra del mas Boadas, a la Pobla de Montornès, el 1698. El preu del mas fou de 6.472 lliures, i les obres que s'hi feren en sumaren 1.550. Aquesta compra, però, provocà posteriorment, un plet entre Bernat Martí, i els seus successors, i la família Nin, que fou la part venedora.

L'altra notícia és a la pàgina 100 del llibre, on anotà que el seu pare li deixà en herència una casa amb porta a la plaça de Tamarit. Ell en comprà dues més, una de les quals era una de petita que feia de celler. Entre les tres tenia corral, cup, premsa i botiga d'oli. El 1702, féu fer dues tines més. Malgrat aquest benestar, Bernat es traslladà a viure a Altafulla o a Tarragona, on nasqueren alguns dels seus fills, com es pot veure: «Nota que als 23 de octubre 1697 trobant-se la dita ma muller en Tarragona per raó de las guerras parí en dita ciutat hun fill [...]» o «En 27 de juny 1700 hes estat servit Deu nostre Senyor donar-nos altre fill y s'és batejat a la parroquial de Altafulla [...]».

FIGURA 5. Mas Boada.

Bernat es casà dues vegades: primer, amb Brigida Valls, de la qual diu «Nota que la dita [Brigida Martí Valls] morí hestant en Tamarit [...]». De dit matrimoni he tingut set fills i fillas i tots són morts [...], i després amb Contesina Martí, parenta seva.

Bernat Martí aconseguí terres a diferents pobles, com ara Tamarit, Aiguamúrcia, Vallclara, Vespella, Vila-rodona, Ardenya, Rodonyà, l'Espluga Calva, Pont d'Armentera, l'Espluga de Francolí, el Vendrell, Fullea, Ferran o l'Argilaga.

Morí l'any 1715. En el seu testament deixà hereu el seu fill major, però introduí una clàusula on deia que si no tenia descendència, els seus béns havien de retornar als seus germans o descendents d'aquests. Deixà un fill, Josep, i una filla, Tecla, ambdós casats: ell, amb Teresa de Lapeire i Cardona, i ella, Tecla, amb Antoni Lapeire i Cardona. Josep morí dos anys després i va deixar una filla de mesos, que es casà amb Simó de Vallgornera i Branciforte, i els sobrevisqué una nena, Rosalia, que es casà amb Agustí Villiers. No tingueren fills i la casa Martí reclamà tots els béns de Rosalia de Villiers, fet que comportà un llarg plet que originà un volum de documentació força notable. Al revers de molts fulls hi ha notes explicatives dels curadors de Maria Martí.

El tercer llibre es titula *Llibre de la renda y actes de Casa Martí. Llibre de abon se troban anotat escrituras de diferents*[...]. Aquest llibre major, on s'assenten els registres de la major part dels pergamins, i alguns documents en paper, sembla fet també durant la vida de Jaume Martí Cosidor. El llibre està dividit en diferents apartats: «Primer plech: Títols de compres de propietats», «Actes de vendes del segon plech», «Títols de censals, Lluició de censals y àpocas», «Títols y papers de beneficis, colloció y pcessió», «Àpocas de dot y altres solucions que no són de llució», «Capítols matrimonials», «Testaments», «Concòrdias», «Inventaris», «Donacions». Localitzats la major part dels documents ressenyats, se n'han comptabilitzat cent setanta-un que corresponen a vendes, i noranta-quatre, a censals, incloses les lluicions. S'ha pogut comprovar que els pergamins del fons que no tenen registre en el revers no consten en aquest registre, i que falta un nombre elevat de pergamins. Les dates extremes de la documentació són 1338 i 1705.

El llibre que ve després és molt semblant a l'anterior. Està incomplet i porta per títol *Títols y rendas de censals, títols de heretats, ço és, Actas de vendas, Donacions, Restitucions, Capítols matrimonials, Testaments, Àpochas, Lluició, papers de Beneficis tot pertanyent a Dn Nicolau Martí y de Martí*. Es va trobar completament desfet entre diversos lligalls. Nicolau Martí i Martí morí l'any 1782, sense descendència. Els seus béns foren comprats o incorporats al patrimoni inicial. Cal pensar que descendia de la mateixa família que els autors dels anteriors llibres. Una tia seva, Contesina Martí, es casà amb Bernat Martí, i ja hem dit que els béns d'aquest últim retornaren als Martí d'Ardenya, juntament amb la documentació que acreditava les propietats d'aquest últim i s'afegí a la de la casa Martí d'Ardenya. El llibre inclou les seccions següents: «Actes de venda, Títols y espectàncias y transportacions de las terras té Dⁿ. Nicolau Martí y de Martí en lo terme de la vila de Tamarit», «Los actes de las sobredi-

tas propietats y títols de dites terres fahents per Dⁿ Nicolau Martí són los següents» i «Actes de Tamarit, Donacions, Capítols matrimonials, Testaments, Àpocas de dot y de altres àpogues, Renda dels censals corrent, Censals que tenen de averiguar, Àpocas de lluhicions, Concòrdias, Inventaris». Les dates extremes són 1389 i 1731.

L'últim d'aquests cinc llibres majors es titula *Llibre major dels patrimonis o fincas que poseeix lo noble señor Dⁿ Francisco de Martí y Mora de la ciutat de Tarragona, en lo cual se extractan las escripturas de adquisició, ab separació de termes*. El llibre comença amb l'índex de llocs on la Casa Martí tenia béns. En total, són vint-i-un pobles. No hi apareix Barcelona, malgrat que en una altra documentació consta que hi tenen casa i magatzems. Francesc Martí i Mora és el màxim exponent de la família com a posseïdora de béns patrimonials. Per dir una dada, el llibre té 55 entrades entre masos, cases, patis, finques, peces de terra, vinyes, censals al terme de Tamarit i altres béns. Cada assentament té la mateixa estructura: descripció del bé que es valora —«tota aquella casa...»—, la situació —«terminava...»—, les càrregues —«se tenia per lo...»—, l'explicació del perquè és de la família —«li especta com a succehint...»—, i es remunta com a molt al segle XVI, l'esment del número del document en paper o pergami, i l'especificació de si allò que es paga és un censal o el preu de compra. No és estrany trobar notes on es dubta del perquè de la pertinença d'un bé: «Tot aquell molí fariner [...] Li especta a Dⁿ Francisco de Martí y Mora com a hereu universal de Dª Isabel de Martí y Mora sa mare, a la cual li espectava com a succeint a la universal heretat y béns de la casa Mora de Valls y per antiguisima possessió de sos antepasats que no hi ha memòria en contrari».

Es pot arribar a refer l'arbre genealògic llegint aquests assentaments i reformular l'origen dels diversos avantpassats, hereus o pubilles amb els seus béns. Així, sabem que les propietats (moltes situades al terme d'Ardenya) provenien de la mare del seu besavi, Anton Martí Valls, que es deia Maria Valls Manyer i era pubilla d'un ric patrimoni en propietats en terres i censals. Les situades a Altafulla provenien de la seva àvia Maria Franquès i Gatell. Els grans masos del terme de Tamarit foren aportats en dot per Maria Cosidor i Magrinyà, de la qual hem parlat més amunt. Les de Valls provenien de la seva dona Isabel Mora i Franquès, hereva universal per partida doble.

Tot i que és evident que el propietari que féu fer aquest llibre major coneixia les seves finques, hi ha observacions que indiquen que tenia una certa confusió. El mas del Mèdol, encara avui habitat, podia ser fàcilment confós pel mas Cosidor, i per això van intercalar la nota següent: «Advertència. Segons tradició, y resulta també de varios papers antchs que se han vist, en lo terme de Tamarit hi ha una partida de terra que se anomena del Mèdol, y per eix motiu se creu que se diu Mas del Mèdol lo que en la actualitat poseeix Dⁿ Francisco de Martí y Mora, cual Mas cuan lo comprà Anton Lluís Valls de Ardenya se anomenava Mas Pallarès; y en aquell temps se anomenava mas del Mèdol lo que ara se anomena mas Cosidor que també poseeix lo expresat Dⁿ Francisco Martí y antigament poseia Joan Elias, que per haver

casat la sua filla y hereva ab Anton Cusidor de Vallmoll, lo referit mas mudà lo nom de Mèdol ab lo de Cosidor».

També ens adonem dels matrimonis fets entre familiars: l'última pubilla que hem anomenat, Isabel Mora Franquès, casada amb Antoni Martí Franquès, era cosina de Maria Franquès Gatell. Al mateix temps, els Martí ja s'havien emparentat amb els Franquès. Tant els Martí com els Franquès es casaren repetides vegades amb els Gatell. Les dates extremes d'aquest llibre són 1525 i 1879.

El llibre està complementat per una sèrie de notes referents a les solucions de diversos plets que afectaren les propietats situades en els diversos termes, especialment les de Tarragona.

II. *La documentació comptable*

Aquesta part de documentació està formada pels llibres i documents solts que parlen de l'economia de la família Martí. Es poden fer tres grans grups, segons l'origen d'aquesta documentació.

a) El primer grup prové dels Franquès. Marià Franquès, espartenyer d'Altafulla, es casà amb Isabel Martí i tingué diversos fills, dels quals el sobrevisqueren Ramon, Marià i Pere, els dos últims preveres. Morí l'any 1711. Ramon, l'hereu, corder, es casà amb Maria Riambau. Nasqueren onze fills. L'hereu, que també es deia Ramon, es casà amb Josepa Gatell, l'any 1728, però morí l'any 1739 i va deixar dues filles molt petites: Maria i Francesca. Maria, la pubilla, es casà molt jove amb Antoni Martí Gatell i foren els pares del savi Antoni Martí Franquès, nascut l'any 1750. A partir d'aquest casament desapareix la família Franquès i tots els documents de les moltes empreses de la mena que fossin es diluïren dins del patrimoni dels Martí.

L'arxiu Franquès està format per quatre llibres, un nombre considerable d'escriptures i papers solts.⁷

Dels llibres, dos són començats per Marià Franquès i continuats pel seu fill Ramon Franquès, i tracten de censals. Les dates extremes són 1681 i 1738. El llibre 42, Ramon Franquès l'utilitzà com a llibre de família i hi anotà tota una sèrie de dades molt interessants. Dels onze fills que tingué, cinc nois i sis noies, solament el sobrevisqueren dues filles. A la mort del seu fill Ramon escrigué: «Dia 31 de jané 1739 morí mon amat fill y unich de adat de 34 anys 5 mesos 18 días. Deu per la infinita misericordia los vulla tenir tots a la sua santissima gloria». En aquest llibre, Marià i Ramon Franquès anotaven, tenint la libreta oberta, a mà esquerra la creació del deute, semblant a un resum del document notarial, amb el número assignat, i al full de la

7. Montserrat SANMARTÍ i Daniel PIÑOL (2002), «La documentació mercantil de la família Franquès d'Altafulla», *1er. Congrés d'Història Marítima de Catalunya (2002)*, Actes, Barcelona, Museu Marítim de Barcelona; Pierre VILAR (1990), *Manual de la Compañya Nova de Gibraltar*, Reus, Edicions del Centre de Lectura, 307 p.

drete els diversos pagaments que es feien i si el censal es lluïa o no. Alguns d'aquests censals els destinà Ramon Franquès a fer diverses deixes testamentàries, com foren el manteniment d'una escola, amb internat, un mestre de gramàtica i un mestre de cant;⁸ la creació d'una capella a l'església parroquial dedicada a la Mare de Déu dels Dolors i la construcció d'un altar sota l'advocació de la Mare de Déu del Carme. Ramon Franquès Martí fou un home previsor, ordenat, amb bon coneixement del comerç, molt creient i amant de la seva família. Anotà tot allò que cregué interessant en els seus llibres, incloent-hi, com ja hem comentat, apunts de caire personal. En aquest arxiu es conserva l'esborrany del seu testament, on institueix com a hereva universal dels seus béns, dels de la seva dona i del seu fill gran, la seva néta Maria Franquès Gatell.

Els altres dos llibres tracten del comerç per mar dut a terme per aquesta família. Començaren a mercadejar per la costa catalana, després anaren per la valenciana i acabaren arribant a Amèrica: Caracas, Cumanà, Veracruz, Buenos Aires, Montevi-

FIGURA 6. Hospital Vell.

8. Es creu, per les dades que proporciona el testament, que el lloc on Ramon Franquès volia que es construís aquesta escola de gramàtica i de cant era a l'edifici conegut actualment com a *Hospital Vell*. Havia estat comprat en pública subhasta. Antoni Quintana Marí (1935) creia que era la casa on havia nascut Antoni Martí Franquès, p. 68; S.-J. ROVIRA I GÓMEZ (1982), *Antoni Martí Franquès i l'Altafulla del seu temps (1750-1832)*, Altafulla, Centre d'Estudis Altafullencs, p. 113-115; Montserrat SANMARTÍ ROSET (2005), «El testament de Ramon Franquès i Martí», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 29 (2005), p. 7-30.

deo, La Guaira, Cuba, illes de Barlovento, Puerto Rico i les Antilles, entre altres punts del continent.

Els assentaments són molt semblants els uns dels altres. Al full de mà esquerra, amb la llibreta oberta, apuntaven les sortides de diners o mercaderies, i al de la dreta, els resultats dels viatges. La fórmula que acostumen a fer servir es basa en l'anotació d'aquestes dades: data (dia, mes i any). Verb del dispositiu en primera persona (a les sortides: «tinch antregat», «tinch donat»; als resultats: «me a entregat», «tinch rebut», «se a fet repartiment»). Nom de qui dóna o rep i de quina població és («al patró Pau Pijoan, de Sitges»). Quantitat invertida («dos parts i mitja de diners [...] que són [...]»). Motiu («per una arroba de sucre», «pel segon viatge a Burdeus»). Total dels diners en números, al marge de l'escrit.

Solien mercadejar amb aquests productes: fusta, congre, bacallà,⁹ cànem, sardina de Vinaròs, sardina menuda, sucre, sucre moreno, ordi «al riu de Tortosa», arròs a l'Empordà, estamenya, sal dels Alfachs, pebre vermell, betum, escudelles i càntirs de Tortosa, blat, aiguardent, mocadors, mitges de seda, vi, etc.

S'especifica l'origen dels patrons i, si era el cas, el perquè un vaixell no reeixia en el seu viatge: «[...] se a perdut la barca y carrach al Cap de Gata que los inglesos los prengueran», «[...] perdé lo llondró y lo carrach en lo roqué de Tamarit serca de la Torre de la Mora [...]».¹⁰ També s'especifica el tipus de barca o vaixell: carrac, tartana, llandró, llaüt, llaüt gros, barqueta, barca, fragata, pinxo o pinco, bergantins, buc, paquebot, pollacre, fragata, etc. I els noms amb què havien estat batejats, *Ecce Homo*, *Sant Antoni Abad*, etc.

Les dates extremes entre tots dos llibres són 1668 i 1804. Cal remarcar que els anys no són continuats. Per exemple, no hi ha assentaments entre els anys 1752 i 1793.

b) El segon grup està format per dos llibres de censals, fets per Anton Lluís Valls i Anton Joan Valls, d'Ardenya, pare i fill. Aquests censals van acompanyats per una notable sèrie de documentació en pergamí i paper. Les dates extremes dels llibres són 1673 i 1707.

c) Escampades per diferents carpetes que porten per títol «Documents comercials de les societats en que hi havia un Martí», «Documents Diversos», entre d'altres, hi ha un munt d'escriptures que fan referència als negocis que A. Martí Gatell i els seus fills tenien en diverses societats. Sembla que bàsicament participava en quatre. De la que es té documentació més antiga, des de 1752, és d'una que tenia conjuntament amb Francisco Dalmau i Mas i Francisco Manyer.

9. Per als preus del bacallà, congre i altres productes, vegeu S.-J. ROVIRA I GÓMEZ (1980), «Activitats econòmiques dels altafullencs del segle XVIII», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 4 (1980), p. 61-81; Agustí SEGARRA (1993), *L'economia de l'aiguardent a la Catalunya del segle XVII*, Universitat de Barcelona, Servei de Publicacions, p. 290.

10. Sanç Capdevila (1979), p. 85-89.

L'encapçalament del primer balanç guardat és: «Balans ho inventari general de todas les rovas y demás haverosos se son topadas en la botiga dels sers. Francisco Dalmau y Mas, Anton Martí y Gatell y Francisco Manyer, botiguer de telas administrador de dita botiga y companya als 24 de desembre 1752 és com se segueix». I, a continuació, hi ha una llarga llista, que ocupa diverses planes, de quantitats, tipus de tela i valor. S'especifica què pertoca a cada soci i se sap que hi havia un llibre major que actualment no es troba. D'aquesta empresa, queda la comptabilitat dels anys 1752, 1753, 1756, 1757, 1768, 1769, 1770, 1774, 1779, 1786, 1788, 1789 i 1790. És interessant que al final dels balanços hi solgui haver la renovació de la nova societat amb la introducció dels ajustaments que ells creien pertinents: diferent participació econòmica, o bé, canvi d'algun soci.

La segona societat quant a antiguitat és la formada per Fèlix Prat, J. Fuster,¹¹ A. Martí Gatell i Anton Baldrich Janer.¹² Els documents són els balanços i, en aquest cas, comencen així: «JMJ. Bilans donat per Felix Prat tant de la Societat baix la rahó de Prats Martí Baldrich y Fuster, com la que corre baix la de Felix Prat y Comp^a, comprenhenciu de la fàbrica de pintats, negoci de Amèrica y demás que és tot unit y corre indistament en Barcelona ab los únichs pactes y condicions esplicats, esto és, per lo que mira al venidor en lo que se explicarà y firmarà al preu de est, y los intereses dels beneficis liquits después de baxat gastos, perduas y demás que constan al Libre Major són que dit Prat té 1/5 dels dits beneficis y del resto s'en fa repartiment per quint igualment a proporció del mateix capital, esto és, 2/5 de Felix Prat, y los restants 3/5 per igualtat entre lo sr. Martí, Baldrich y Fuster, conforme se-les acredita al Libre Major fet y clos ab fecha de 31 de desembre de 1790». Es conserven els balanços d'aquesta societat dels anys 1765, 1773, 1775, 1779, 1782, 1786, 1791, 1792 i 1793. En l'últim llibre de comptes descrit, a la pàgina 52, a la nota feta el dia 23 d'agost de 1757, Anton Martí apuntà que: «he entregat al sobredit patró Joan Pasqual [...] 171 ll. 18 s. 1 que ab les 219 ll. 7 s. 4 que tenia rebut [...] li entrego a la part y mitja. En la sobre dita partida Anton Baldrich interessa la meitat que són 321 ll. 12 s. 8». La relació comercial entre Anton Martí i Anton Baldrich Janer no és gens d'estranyar perquè eren cunyats. Aquest darrer estava casat amb Maria Martí, germana d'Anton Martí Gatell.¹³

La tercera empresa era una fàbrica d'indianes, renovada el 1775, juntament amb Bernat Busquets. El nom de la societat era «Fàbrica de Indianas y Telas Pintadas, admi-

11. J. Fuster era comerciant de Manresa. Per a aquesta qüestió, vegeu Assumpta MUSET I PONS (2002), *Una empresa sedera catalana del segle XVIII: Ignasi Parera i Cia, de Manresa*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 121 p.

12. Per a l'estudi de les companyies on intervenia la família Baldrich, vegeu F. OLIVÉ I OLLÉ (1981), *El Valls del segle XVIII i el comerciant d'aiguardent Anton Baldrich i Janer*, Valls, Centre d'Estudis Vallencs, 255 p.

13. S.-J. ROVIRA I GÓMEZ (1999b), «Un aspecte de l'activitat econòmica d'Antoni Martí i Gatell», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 23 (1999), p. 51-56; S.-J. ROVIRA I GÓMEZ (1999a), p. 25-29; A. JORDÀ (1983), «Relacions entre dues famílies setcentistes del Camp de Tarragona: els Martí d'Altafulla i els Baldrich de Valls», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 7, p. 19-23.

nistrada sota el nom de Busquets y Comp^a, baix lo patrocini de Na. Sra. de Esperanza y es de 1 de juliol a 30 de juny any [...]. I, a sota, hi ha la relació de productes i materials: indians, mocadors de cotó i cotó filat, entre d'altres. Es conserven els balanços dels anys 1779, 1780, 1781, 1785, 1790, 1792, 1793 i 1794. A partir de 1795, el nom de la fàbrica fou canviat pel de Fábrica de Indianas Viuda Busquets, etapa de la qual es conserven els balanços dels anys 1795, 1796, 1797 i 1819. D'aquesta empresa hi ha diversos papers solts: una sèrie de documents notarials, firmats per A. Martí, que acrediten la compra, l'any 1762, d'unes botigues situades al carrer Argenteria de Barcelona, i unes cartes dels diferents personers notificant-li la mala marxa de l'empresa i els greus problemes que tenia la «fàbrica vella»: grans estocs de diverses teles i mancances de líquid.

La quarta empresa era una botiga per comerciar a l'engròs. El nom de la societat era Fructuoso Escolà y Compañía. Estava situada a Tarragona, en una botiga del mateix A. Martí Gatell, que apareix com a «protector» del soci principal. En aquesta botiga o, més ben dit, en aquest magatzem, es localitzaven tot tipus de mercaderies: aiguardent, cigrons, cacau, vi negre, cascots de roure, sucre, blat... Es conserva molta documentació d'aquesta societat perquè el negoci anà malament i acabà amb un plet entre F. Escolà i Antoni i Francesc Martí. Entre altres empresaris que hi havien invertit diners o mercaderies i que es veieren afectats trobem Lluís Wimpffen. A la carpeta 37 hi ha documentació dels anys 1789 al 1797 i, separatament, del 1804.

Cal afegir a totes aquestes dades concretes diversos lligalls de comptabilitat purament familiar i d'algunes tutories.

III. *La documentació judicial*

Un apartat especial abundós és el que correspon a la documentació judicial. Aquesta comprèn, bàsicament, diversos plets i algunes concòrdies. Les dates més antigues són del 1448, i les més recents fan referència a plets de finals del segle XIX. Tot i que consten com a afers separats, cal dir que alguns dels plets deriven d'altres.

Ja hem dit més amunt que Rosalia Vallgornera, successora de Bernat Martí Bellver i casada amb Agustí de Villiers, no tingué fills. Segons el testament de Bernat, si aquest fet passava, havia de repartir-se el seu patrimoni entre els seus germans o descendents. Anton de Martí i Franquès (1750-1832), que era l'hereu de la línia principal, inicià, vivint encara ella, un llarg plet. Un bàndol i altre, per demostrar la justícia de les seves peticions, cercaren i acumularen documents acreditatius dels seus drets: s'acumularen testaments, escriptures diverses, actes de naixements, casaments i òbits, llibretes de comptabilitat, actes de possessió dels béns que foren de Bernat Martí, etc., i es van remuntar a inici del segle XVII. La sentència fou favorable a Anton Martí, però altres descendents dels germans de Bernat Martí reclamaren la part a la qual tenien dret i això comportà nous plets.

Un cas similar a l'anterior és el plet obert per Antoni Martí Franquès contra Fructuós Escolà. Aquest últim es declarà en fallida l'any 1822 i considerava com a

creditor Antoni Martí. La resolució del plet suposà una pèrdua d'unes 80.000 lliures per part de la família Martí. D'aquest plet se'n derivà un altre portat pels advocats de Lluís Wimpffen contra la casa Martí. Wimpffen havia invertit 10.000 lliures, les quals va reclamar quan es va declarar la fallida. Un altre cop, la sentència fou contrària als Martí.¹⁴

Entre la documentació més antiga, es conserven algunes concòrdies i sentències. Solen ser reconeixements de compra, pactes per a l'ús de camins dins d'espais privats, etc.

IV. *La documentació en pergami*

Aquesta part del fons està formada per cent vuitanta-tres pergamins, xifra que inclou els constatats en l'inventari general del fons i alguns d'altres que hi havia dispersos en altres caixes o plec, solts, o en forma de cobertes de llibretes. Cal dir que, tot i que algunes d'aquestes cobertes s'han inventariat com a pergamins, en realitat es tracta de llibretes de paper que tenen les cobertes de pergami no escrit.¹⁵

El més antic és del 29 d'octubre de 1335 i conté la cessió dels béns que fan Arnau Valls i la seva esposa Ermesenda, tots d'Ardenya, a favor del seu fill Guillem. El més modern és de l'any 1688 i és una sentència on se soluciona un plet entre Francesc Pujades i Antoni Lluís Valls. Entre aquests dos extrems es comptabilitzen nou pergamins del segle XIV, trenta-cinc del segle XV, trenta-sis del segle XVI i un centenar llarg del segle XVII.

Encara que la tipologia documental és molt variada, els tipus de documents més nombrosos són els relacionats amb la propietat de la terra:

a) Documents de vendes de béns immobles com, per exemple, terres (ermes, camps, bosc), edificis (masos, cases, botigues...), vinyes, horts..., amb més de cinquanta casos. La major part són vendes de terres de les quals s'especifica l'extensió, en jovades o jornades, a quina parròquia pertanyen, la situació, les càrregues que suportava la dita terra o bé el tipus de conreu que contenen (vinyes, oliveres, horta, avellaners...). De les cases venudes, se'n diu el carrer, si estan dins o fora d'una població i, sobretot, els propietaris de les cases veïnes. El motiu de les vendes, si consta en el document, era força variat: pagament de llegítimes, per millorar les propietats, pagament de deutes, etc.

b) Censals. Hi ha uns cinquanta-dos pergamins, els quals podríem agrupar d'aquesta manera:

14. S.-J. ROVIRA I GÓMEZ (1982), *Antoni Martí i Franquès i l'Altafulla del seu temps (1750-1832)*, Altafulla, Centre d'Estudis Altafullencs, p. 126-130; S.-J. ROVIRA I GÓMEZ (1988), «El plet d'Antoni Martí i Franquès amb Lluís Wimpffen (1825-1828)», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 12, p. 39-55.

15. Montserrat SANMARTÍ ROSET (2005), «La documentació en pergami del fons patrimonial dels Martí d'Ardenya», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 26 (homenatge a la professora doctora Carme Batlle i Gallart), Universitat de Barcelona, p. 741-757.

- Creació de censals. Són la major part. Normalment no s'especifica el motiu que tenien les famílies per endeutar-se, encara que en alguns pergamins es diu que és per «les moltes necessitats que tenen». En un cas determinat, el 22 d'octubre de 1557, els tutors dels fills de Joan Magrinyà, anomenat *Lo Curt*, venen un censal per socórrer els nens perquè «[...] los moros són vinguts a la casa de dits pobils y los y los (sic) se n' an portats y destruida la casa de roba y per quitar dits pobils se an de manlevar certes monedes...».¹⁶
- Lluïció o quitació d'algun censal.
- Utilització de censals per pagar deutes i/o dots. És interessant seguir la trajectòria de dits censals per veure com s'acumulen a mans d'uns quants.

Relacionades amb els censals apareixen les «vendes a carta de gràcia» o «empenyorament». Sobre pergamí n'hi ha quatre, dels anys 1548, 1577, 1624 i 1628.

El següent grup està format pels testaments.¹⁷ N'hi ha uns vint-i-cinc. Del segle que n'hi ha més és del segle xvi, un del xiv, quatre del xv i dos del xvii. El del segle xiv és el testament de Gueralda, muller de Bonanat Examuç del Burgar, de la parròquia de la Selva, en el qual deixa com a hereva la seva filla Antònia. D'èpoques relacionades amb els testaments n'hi ha de dues menes diferents:

a) Èpoques de deixes testamentàries: n'hi ha dues firmades pel mateix rector de Tamarit, Jaume Magrinyà.

b) Èpoques de llegítima. D'aquests documents, se'n conserven quatre, dels anys 1358, 1375, 1548 i 1560.

De capítols matrimonials, només se n'han conservat quatre: els primers foren firmats per Berenguer Mulner i la seva esposa Maria, de Virgili, que doten la seva filla pel seu casament amb Antoni Valls. Els segons són firmats per Pere Sala i la seva dona Manda, del mas Torell de Tarragona, per concertar el matrimoni entre la seva filla Eulàlia i Miquel Dondara, del lloc de la Codonyera, amb data 25 de maig de 1460. Els tercers són fets entre Jaume Martí i Caterina Perramon de Maldà. El document que es conserva és una còpia feta pel rector de Tamarit, Baltasar Cabestany, amb data 24 de desembre de 1582. Finalment, la família Borrut i la família Martí també firmaren capítols matrimonials entre ells: Jaume Martí, fill de Jaume i Caterina, es casà amb Magdalena Borrut, filla de Miquel, ja difunt, i Paula.¹⁸ Hi ha una interessant relació dels béns que Paula Borrut dona a la seva filla en concepte de dot.

Dins aquest grup cal esmentar les donacions per raó de matrimoni, la més antiga de les quals és de 1335, on Arnau Valls i la seva esposa Ermesenda doten el seu

16. Ajuntament d'Altafulla, Arxiu Martí d'Ardenya, documentació en pergamí, lligall 6, pergamí 24.

17. Per documentar-se en matèria de testaments (història, evolució, estructura, fórmules, deixes...), vegeu Daniel Piñol (1998), *A les portes de la mort: Religiositat i ritual funerari al Reus del segle xiv*, Reus, Centre de Lectura, 182 p.

18. Ajuntament d'Altafulla, Arxiu Martí d'Ardenya, documentació en pergamí, lligall 1, pergamí 29.

fill Guillem per raó del seu matrimoni. Firmà el document el rector del Catllar, mossèn Riber.¹⁹ A part d'aquesta, se'n conserven quatre més del segle XVI. La més notable potser és la que fan Jaume Martí i la seva esposa Caterina, l'any 1618, a la seva filla Caterina en el moment de casar-se amb Jaume Alies: onze censals ja creats, tots especificats, amb citació de la documentació que acredita la seva propietat, la quantitat, el moment del pagament, etc. Posteriorment, anotaren al marge i al peu de l'escrit la història de cada censal: si es va redimir o qui el va heretar.

Les èpoques de dot són catorze. La primera conservada és de l'any 1365, n'hi ha dues del segle XV, set del segle XVI i quatre del segle XVII. Potser la més interessant, feta l'any 1607, és una venda d'unes terres per acabar de pagar un dot ja pactat.

També es guarda una restitució i un augment de dot del segle XVI: Antònia Gill, esposa de Joan Gill, dona que fou de Joan Magrinyà en primeres núpcies, reconeix a Joan Elies, del mas del Mèdol, i a Pere Joan Magrinyà, de Fonts Caldes, que ha rebut quaranta-cinc lliures: trenta en concepte de restitució de dot i quinze per l'augment.

Els establiments també hi són representats. N'hi ha nou, la major part dels quals són del segle XVI. El més antic, del 20 d'octubre de 1350, anota que Arnau d'Ulldemolins estableix Guillem Valls en una terra situada a Ardenya, prop de la sèquia, a canvi d'una quartera de blat. Dos establiments són idèntics: són fets per la mateixa mà, el text és el mateix, així com també la data —8 de març de 1484— i els testimonis, tot i que en un hi manca la firma notarial. Tots dos estan enregistrats en el mateix llibre major, amb números diferents.²⁰

La sentència més antiga és de l'any 1437 i posa fi al plet entre Pere Coll, fill de Jaume Coll i Caterina, i Pere Soler, del Catllar, pel dret de fadiga que tenien Bernat de Carreras, cavaller, i la seva dona sobre un mas anomenat *La Molella*. La nota curiosa és que un dels quatre àrbitres no està d'acord amb la decisió presa.

La segona sentència, registrada a *Diversorum*, II, fol. CLX, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), ja és del segle XVII (1616), i s'obliga un argenter, Pau Gil, acusat de robatori, a exiliar-se cinc anys a Menorca. La tercera finalitza la discussió entre Francesc Pujador, hereu de Francesc Pujador, i la família Valls per un censal mort que havia estat venut a Antoni Lluís Valls i que gravava els béns dels Pujador. Aquests béns foren venuts en pública subhasta. És interessant perquè fa una relació d'escrits noterials i altres sentències que acompanyaren la decisió final i perquè es concreten molt els béns immobles subhastats, amb la citació de topònims de Vilafranca del Pedrès. Es troba enregistrada a *Sentenciarum Locumtenentis*, XVII, fol. CCXXXIII (ACA).

19. Ajuntament d'Altafulla, Arxiu Martí d'Ardenya, documentació en pergami, lligall 1, pergami 1. Aquest rector no apareix a Manuel FUENTES GASSÓ (1999), *El Castell, vila i terme del Catllar*, 2 v., el Catllar, Ajuntament del Catllar, vol. 2, p. 539-558.

20. Ajuntament d'Altafulla, Arxiu Martí d'Ardenya, documentació en pergami, lligall 1, pergami 7, registrat al Llibre major 41, núm. 82 (sense notari), i lligall 21, pergami 7, registrat al Llibre major 41, núm. 16. Firma aquest document Joan Balaguer, vicari de Tamarit, en nom del seu rector, Antoni Ballester.

Tenia segell, però solament resten els forats que es feren al pergami per passar la cinta on estava subjecte el segell.²¹

Dels documents restants que queden per explicar remarquem els següents: una procura, dos deutoris, dues concòrdies. D'aquestes, una entre Sebastià Pallarès i el seu fill Sebastià, d'una banda, i Joan Elies, del mas del Mèdol, de l'altra: els Pallarès deixaran passar per les seves terres tant a peu com en carro Joan Elies i aquest havia de donar pas als Pallarès per anar a una partida dita *lo camp de la parada Gran* situada en un lloc dit *La Barquera*. El possible cost de fer cada camí havia d'anar a compte dels interessats. La data és 29 de setembre de 1568. A l'altra, Guillemeta i Antònia, filles de Jaume Coll i Francine, difunts els dos, reconeixen, l'any 1448, que Pere Soler ha pagat tot el que els devia per la compra d'unes cases que el seu pare li havia venut per 340 florins.²²

Dels pocs documents que queden, ressenyem un pergami on s'acredita la venda del *ius luendi*—datat el 26 d'octubre de 1625—²³ i un inventari que varen fer els marmessors dels béns del difunt Antoni Elies, que morí i va deixar fills menors.²⁴

La major part de pergamins provenen de la família Valls, d'Ardenya, i de la casa Elies-Cosidor, de Tamarit.

Quan s'observen els assentaments dels pergamins en els registres, hom s'adona que l'escrivà que féu les breus notes tenia dificultats a entendre la lletra i les abreviatures de certs documents, i això va produir errors tant en noms com en dates o quantitats.²⁵

Cal fer esment d'una altra documentació interessant, com és la documentació eclesiàstica, que és força extensa i inclou fundacions, beneficiats, privilegis d'enterament, oratoris familiars, llicències, rendes eclesiàstiques, pagaments de deixes, pagaments de dot a monges de la família, reclamacions del govern per desamortitzar béns eclesiàstics, etc., o el voluminós lligall que porta per títol *Documents de l'actuació de Francesc Martí durant la guerra del Francès*, on s'intenta justificar l'actitud afrancesada de Francesc Martí Mora.

L'activitat científica d'Antoni de Martí i Franquès el relacionà amb diversos científics francesos, britànics i alemanys i el portà a viatjar per Europa.²⁶ D'aquesta activi-

21. Ajuntament d'Altafulla, Arxiu Martí d'Ardenya, documentació en pergami, lligall 6, pergami 5; lligall 1, pergami 31, i lligall 1, pergami 36.

22. Ajuntament d'Altafulla, Arxiu Martí d'Ardenya, documentació en pergami, lligall 4, pergami 6, i lligall 1, pergami 5.

23. Ajuntament d'Altafulla, Arxiu Martí d'Ardenya, documentació en pergami, lligall 1, pergami 25.

24. Ajuntament d'Altafulla, Arxiu Martí d'Ardenya, documentació en pergami, lligall 1, pergami 9.

25. Per exemple, *Amiguet*, al pergami 4 del lligall 21, fou escrit *Mirabet* al Llibre major A; o l'any 1598 del pergami passà a 1498 al Llibre major 42.

26. Els discursos i la correspondència científica d'aquest savi es conserven a l'Hemeroteca Municipal de Tarragona. D'altra banda, es pot veure l'estudi biogràfic, ja esmentat a la nota 2, que realitzà sobre ell Antoni Quintana Marí (1935), amb motiu del Centenari d'Antoni de Martí i Franquès. Cal recordar que l'Institut d'Estudis Catalans té instituit un premi que porta el nom d'aquest científic.

tat es conserven discursos, cartes,²⁷ herbaris, etc. Se sap que la seva documentació i la seva biblioteca eren molt més extenses, però, com ja s'ha esmentat, els francesos, l'any 1811, quan van dinamitar Tarragona, varen malmetre la casa Martí, on s'havia refugiat el savi, el qual feriren, juntament amb els seus experiments i proves escrites, laboratori, correspondència, part de documentació purament familiar i part de la biblioteca.²⁸

Per acabar amb aquesta descripció sobre l'Arxiu de la Casa Martí, farem tres constatacions:

- No sembla que hi hagi documents aliens a la família.
- No hi ha correspondència familiar.²⁹
- No hi ha fotografies.

Com a complement a tota aquesta documentació, hi ha uns herbaris i alguns dels aparells que utilitzava Antoni Martí Franquès per als seus experiments.

27. A. QUINTANA MARÍ (1992), «Epistolari d'Antoni de Marí i Franquès i d'alguns dels seus contemporanis (1780-1833)», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 16 (1992), pàg. 51-121; Pere GRAPÍ (2001), «Antoni Martí i Franquès i la nova química del segle XVIII», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), núm. 25 (2001), p. 51-58.

28. Montserrat DUCH (1998), «Aproximació a la biblioteca d'Antoni Martí i Franquès», a CENTRE D'ESTUDIS ALTAFULLENCES (COORD.), *Antoni Martí Franquès, recull d'articles*, col·l. «L'Olivaret», núm. 9, p. 9-18.

29. En aquest fons solament es conserva correspondència oficial o relacionada amb negocis i altres afers. A l'Hemeroteca Municipal de Tarragona es poden llegir algunes cartes familiars, però en un nombre molt escàs. És evident que hi havia més cartes perquè les dones ja sabien escriure al segle XVIII. Vegeu Carme SANMARTÍ i Montserrat SANMARTÍ (2005), «La educación de las mujeres de la familia Baldrich a través de sus cartas. Valls en el siglo XIX», a María del Val GONZÁLEZ DE LA PEÑA (COORD.), *Mujer y cultura escrita: Del mito al siglo XXI*, Gijón, Trea, p. 221-237.

QUADRE DE CLASSIFICACIÓ DEL FONS DOCUMENTAL MARTÍ D'ARDENYA³⁰

ANNEX

1. *Documentació constitutiva del patrimoni Martí d'Ardenya*

1.1. Llibres majors

— *Llibre de la Renda y Actes de la Casa Martí*. Correspon a l'època de Jaume Martí Cosidor (1679-1719).

— *Títols y rendas de censals, títols de heretats, ço és actes de vendas, donacions, restitucions, capítols matrimonials, testaments, àpochas, llubicions, papers de beneficis pertanyent a Dn Nicolau Martí y de Martí 1688-1719*.

— *Llibre de notas de la casa de Bernat Martí de Tamarit en Altafulla. 1700*.

— *Llibre Major dels patrimonis o fincas que poseeix lo noble señor Dn Francisco de Martí y Mora de la ciutat de Tarragona, en lo cual se extractan las escripturas de adquisició ab separació de termes*.

— *Llibre aont se trobaran asentades totes les notes de les rendes y successions, compres y demás memòries de la casa y bens de Jaume Martí de Tamarit tant per Martins com per lo mas Cosidor, del mas del Mèdol, vuy Alias, vint y sinch de abril de l'any 1697*. Correspon a Jaume Martí Cosidor.

— *Acte de possessió per part de Francesc Martí Mora del bens que foren de Bernat Martí, 1801*.

1.2. Inventaris

— *Inventari i concòrdia bens de Josep Martí i Martí*. Segles XVI-XVIII.

1.3. Establiments

— Segles XIV-XVIII.

1.4. Actes d'adquisició, possessió i alienació de béns

— *Transaciones, confesiones y otros documentos útiles de casa Martí*. Segles XVI-XIX.

— Títols de finques que té el senyor Francesc de Martí i Mora al terme de Tarragona. Escripcions, cartes de pagaments. Segle XIX.

— Títols de les finques que el senyor Francesc Martí i Mora té al terme d'Altafulla. Escripcions. Segle XIX.

— Títols de finques que el senyor Francesc Martí i Mora té al terme de Tamarit. Escripcions. Segle XIX.

30. Aquest quadre de classificació s'ha fet a partir de la proposta de Pere GÍFRE, J. MATAS i S. SOLER (2002), *Els arxius patrimonials*, Girona, CCG Edicions, col·l. «Biblioteca d'Història Rural», sèrie «Fonts», núm. 2, pàg. 63-97, i del quadre de classificació de l'Arxiu Patrimonial Casa Mir de la Pobla de Mafumet, realitzat per Hèctor Mir.

— Títols de les finques que el senyor Francesc Martí i Mora té als termes d'Aleixar, Constantí i el Catllar. Escripures i documentació solta. Segles XVIII-XIX.

— Títols de les finques que el senyor Francesc Martí i Mora té al terme de la Riera. Escripures.

— Finques de Francisco Martí i Mora a Alforja. Segle XIX.

— Títols de propietat dels béns dels Valls, Gatell, Vallgornera i Martí. Segles XVII-XVIII.

— Escripures diverses de propietat. Segles XVII-XVIII.

— Escripures casa d'Altafulla.

— *Papers concernens de la mitja ploma d'aygua cedida per lo Sr. Archebisbe de Tarragona a favor de Dn A. de Martí.* 1832-1833.

— Escripures dels béns de Bernat Martí.

— Vendes de béns immobles (terres, molí d'oli, vinyes, horts, oliverars, avellaners, cases, masos, botigues de mar...). Segles XIV-XIX.

1.5. Capítols matrimonials

— Capítols matrimonials. Segles XV-XIX.

1.6. Testaments

— Testaments. Segles XIV-XIX.

— Carpeta de *Bateigs, casaments, defuncions i testaments dels ascendents de la família Martí.*

— Documentació de Maria Martí de Vallgornera. 1630-1784.

— *Papers per examinar al últim perquè se consideran de poch interès. Quedan examinats los papers de est plech y alguns de ells poden donar coneixement de alguns fets o duptes que se poden sucitar* (censals, fundacions, delmes, procures, sentències, capítols matrimonials, presa de possessió...). Segles XVII-XVIII.

1.7. Dots il·legítims

— Èpoques de dot. Segles XIV-XVIII.

— Restitució de dot. Segle XVI.

1.8. Creació i llevació de censals

— *Llibre de censals de Antoni Lluís Valls.* 1671-1747.

— *Llibre de censals i dels negocis d'Anton Joan Valls.* 1652-1738.

— *Llevador dels censals que té la casa de Lluís Valls de Ardenya scrit lo any 1662.*

— Llibreta de censals de la família Valls. 1560-1690.

— *Papers concernens al censal de Vallmoll.* Segles XVII-XVIII.

— *Nota dels actes de censals pertanyents a la casa de Bernat Martí. 1628-1778.*

— *Llevador de censals de Tarragona. 1750-1811.*

— *Llevador dels censals que prestan diferents particulars al noble sor. dn. Francisco de Martí y Mora de la ciutat de Tarragona. 1840. Los censals de aquest llevador son unicament dels censalistes de Altafulla y pobles de aquell rededor.*

— Creació de censals, èpoques i vendes a carta de gràcia. Segles XV-XIX.

1.9. Plets, sentències i concòrdies

— Plet de Maria Vallgornera contra la família Nin. Segles XVII-XVIII.

— Plet d'Antoni Martí Franquès contra Rosalia de Vallgornera. Segles XVIII-XIX.

— *Rebuts de lo pagat per lo quondam Bernat Martí. Sequestrador don Francisco de Martí.* Segle XIX.

— Plet de la família Kies contra la casa Martí. Segle XIX.

— Plet entre la casa Martí i la família Veciana.

— Plet entre la casa Martí i la casa Hediger i Maymó. Segle XIX. Allegacions fetes per Caietà de Martí i Veciana.

— *Papers, cartes i rebuts de la causa contra els Hediger.* Segle XIX.

— Plet entre la casa Martí i la casa Suelves. Segle XIX.

— Plet Xera. 1830-1831.

— Plet entre la casa Martí i Fructuós Escolà. Segles XVIII-XIX.

— *Cuentas, cartas y recibos relativos a la causa seguida contra Wimpffen y quiebra de Escolá.* Segles XVIII-XIX.

— *Pedimentos.* Anys 1822, 1823, 1825, 1829-1835.

— *Alegación en derecho por parte D. Cayetano de Martí y Veciana en los autos de juicio ordinario promovidos por Doña Francisca Terrés de Hediger en reclamación de varias fincas y censales.* 1886.

— *Apuntamiento de los autos seguidos entre D. Cayetano de Martí y Veciana y Dª Francisca Terrés de Hediger ante la Sala 2^a de la Real Audiencia de este territorio.* 1886.

— Comptabilitat relacionada amb els plets.

— Concòrdies. Segles XV-XIX.

1.10. Fundacions pies

— Fundacions pies. Segle XVIII.

2. Documentació d'administració del patrimoni

2.1. Llibres de comptes

— *Llibres en que es troben anotats comptes diferents.* Segles XVI-XVII.

— *Llibre de comptes de Mariano i Ramon Franquès d'Altafulla.* 1728-1744.

— *Llibre de comptes de Ramon Franquès.* 1730-1804.

- *Llibre de comptes de Ramon Franquès*. 1756-1790.
- *Libretes d'entrades i sortides dels bens Bernat Martí de l'any 1840, 1850*.
- *Libretes de comptes d'Antoni Martí Gatell i A. Martí Franquès*. 1763, 1764, 1768, 1770, 1791, 1791.
- *Comptes y recibos del any 1813, 1827-1837*.

2.2. Comptabilitat

2.2.1. *Comptabilitat general*

- *Cartes i comptes d'Altafulla des de l'any 1788 amb els acords*.
- *Comptes de Maria Martí i Lapeyre*.
- *Cartas y cuentas de Altafulla desde el año 1788 con los arriendos*.

2.2.2. *Comptabilitat de societats i empreses*

- *Fábrica de Indianas y telas pintada vda. Bernat Busquets*. 1778-1810.
- *Francisco Dalmau i Mas, Antoni Martí, Josep Lleonart y Francisco Manyer*. 1757-1789.
- *Felix Prat y Compañia*. 1765-1793.
- *Fructuós Escolà y Compañia*. 1789-1797.

2.3. Rebuts i factures

- *Rebuts d'Anton Martí Gatell i Anton Martí Franquès*.

2.4. Contribucions

- *Contribucions*. 1815-1938.

3. *Documentació d'interès personal i familiar*

3.1. Documentació familiar

- *Carpeta de Naixements, casaments i defuncions i diversos documents*.
- *Arbre genealògic*.

3.2. Correspondència

- *Correspondència entre la família Martí i diferents ajuntaments (Tarragona, Altafulla, la Riera, la Pobla de Montornés, Vilaseca, Tamarit...) i institucions (Instituto de Tarragona, Diputació de Tarragona...), amb esborranys de resposta*. Segles XVIII-XIX.

3.3. Documentació eclesiàstica

- *Memorials i diferents papers solts eclesiàstics*.
- *Documentació sobre l'oratori privat*. 1841.
- *Documentació relacionada amb la desamortització*.

